

LUND UNIVERSITY

Consuetudines Lundenses – lundakanikernas levnadsregel vid 1100-talets början

Ciardi, Anna Minara

Published in:

Lund – medeltida kyrkometropol. Symposium i samband med ärkestiftet Lunds 900-årsjubileum, 27–28 april 2003

2004

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Ciardi, A. M. (2004). Consuetudines Lundenses – lundakanikernas levnadsregel vid 1100-talets början. I P.-O. Ahrén, & A. Jarlert (Red.), *Lund – medeltida kyrkometropol. Symposium i samband med ärkestiftet Lunds 900-årsjubileum, 27–28 april 2003* (Vol. 47, s. 105-122). Arcus.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Lund – medeltida kyrkometropol

Symposium i samband med ärkestiftet
Lunds 900-årsjubileum, 27-28 april 2003

Per-Olov Ahrén &
Anders Jarlert (red.)

STIFTSHISTORISKA SÄLLSKAPET I LUNDS STIFT – ÅRSBOK 2004

BIBLIOTHECA HISTORICO-ECCLESIASTICA LUNDENSIS 47

STIFTSHISTORISKA SÄLLSKAPET I LUNDS STIFT ÅRSBOK 2004

Stiftshistoriska sällskapet i Lunds stift bildades den 29 september 1999. Sällskapets uppgift är enligt stadgarna att väcka och samordna intresset för historiska studier rörande Lunds stift och dess församlingar. I mån av möjlighet skall Sällskapet också kunna understödja sådana studier. Sällskapet anordnar också konferenser samt studiebesök vid ur stiftshistorisk synvinkel intressanta platser i stiftet.

Medlemskap kan erhållas av enskilda personer, församlingar, kyrkliga organisationer och sammanslutningar som är intresserade av Sällskapets uppgifter. Antalet medlemmar är i januari 2004 omkring 150, det övervägande antalet enskilda medlemmar. Årsavgiften är kronor 100 kronor för enskild medlem, kronor 25 kronor för familjemedlem utan erhållande av årsboken samt 200 kronor för sammanslutning. I årsavgiften ingår årsboken. Medlemskap erhålles genom insättande av årsavgiften på Stiftshistoriska Sällskapets postgiro 837 71 64–2.

Årsboken 2000 var en bok om Helsingborgsorganisten och kompositören Gustaf Paulson, skriven av Thomas Ahrén du Quercy: *Gustaf med tillnamnet Paulson*. Årsboken 2001 *Förändra och bevara* handlade om Lunds stifts utveckling under senare hälften av 1900-talet, årsboken 2002 *Från S:t Olof till S:ta Anna* om kyrkor byggda i Lunds stift under samma tid. I årsboken 2003 *Argument – ansvar – vision* redogjorde Sven-Åke Selander för sammanläggningen av församlingar i Lunds stift år 2002 ur ett historiskt och nutida perspektiv. Samtliga böcker är utgivna av Arcus förlag och kan beställas därifrån.

Tryckt med bidrag från
Birgit och Sven Håkan Ohlssons Stiftelse

© Författarna och Stiftshistoriska sällskapet i Lunds stift 2004

Omslag: Kristus som överstepräst. Stenrelief i Lunds domkyrkas forna lektoriemur,
1100-talets mitt. Lunds domkyrkomuseum. Foto: Kennet Ruona.

Grafisk form: Johan Åberg

Typsnitt: Cronos MM • Minion 11/14,3

Tryck: Prinfo/TeamOffset & Media, Malmö 2004

ISBN 91-88552-47-0

Arcus förlag, Box 1026, 221 04 Lund, tel. 046-333 880

ISBN 91-89515-09-9 • ISSN 0346-5438

Lunds Universitets Kyrkohistoriska Arkiv, Allhelgona kyrkog 8, 223 62 Lund

Distribution: Bokhandeln Arken, Box 1026, 221 04 Lund
tel. 046-333 888, fax 046-333 889, www.arken.se

Innehåll

Förord 7

Författare 8

BERTIL NILSSON

Varför just Lund? Påvedömet och norra Europa
under 1000-talet 9

CARSTEN BREENGAARD

Lund og den kirkehistoriske situation i Danmark 27

SVEN-ERIK PERNLER

Ärkesätet Lund och den katolska expansionen i
Östersjöregionen 47

GUNILLA IVERSEN

Liturgisk poesi på 1100-talet. Mellan monasticism
och skolastik 69

ANNA MINARA CIARDI

Consuetudines Lundenses – lundakanikernas
levnadsregel vid 1100-talets början 105

ANDERS PILTZ

En dag i katedralen 123

STEN EBBESEN

To lærde ærkebiskopper 145

CARL-GUSTAF ANDRÉN

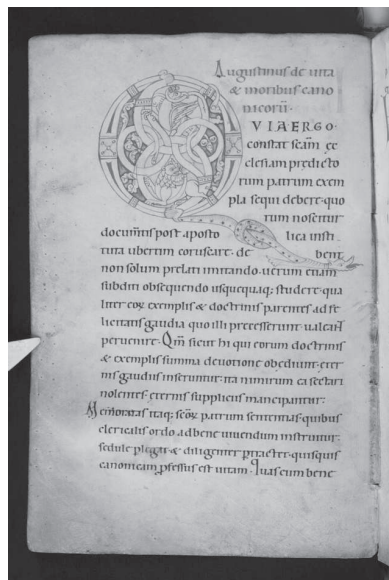
Lund – en växande kyrkometropol 171

Anna Minara Ciardi

***Consuetudines Lundenses* – lundakanikernas levnadsregel vid 1100-talets början**

Inledning

Få skriftliga källor från tidigt skånskt 1100-tal har bevarats till den kunskapstörstande och historieintresserade eftervärlden. Bland det fåtal texter som faktiskt har överlevt tidens gång och ödets växlingar finns texterna i den för oss dyrbara och vackert illuminerade codexen *Necrologium Lundense*. Nu finns också möjlighet, för den som har tillgång till internet, att via Universitetsbibliotekets hemsida gå in i det så kallade digitala handskriftsbiblioteket och från sin egen skärm beskåda och läsa de bevarade pergamentbladen.¹ Medeltidshandskrift 6,² som codexen kallas, är på många sätt en magnifik skapelse. Vi ska vara mycket tacksamma för att den har bevarats i så pass gott skick – trots att den är att betrakta som ett exemplar som verkligen blivit brukat – och att den nu fortlever sina dagar i handskriftavdelningens ömma vård. I nekrologiet finns de dokument som ger oss direkt kunskap om det domkapitel som var verksam vid biskopskyrkan i Lund vid tiden för ärkesätets upprättande och ett par decennier därefter. Senare har ytterligare

Inledningen till Aachenregeln, MH6, fol. 58v, Universitetsbiblioteket, Lunds universitet.

texter fogats till codexen, men det är på en av dessa äldsta texter som vår uppmärksamhet riktas i denna artikel – *Consuetudines Lundenses*.³ Tillsammans med den så kallade Aachenregeln från 816 utgjorde *Consuetudines* lundakanikernas levnadsregel. Trots texternas höga ålder blir de levande också för den moderne läsaren. Och det är just så de måste förstås – som texter som »levdes» av alla i gemenskapen, varje dag, året runt. Så

kommer vi också textens brukare nära i både tid och rum.

Genom egen forskning om det lundensiska domkapitlet och de texter som användes där sällar jag mig till en lång tradition bland nordiska forskare. En av de främsta föregångarna är lundensaren Lauritz Weibull (d. 1960), känd för många av oss som en ivrare för forskning om skånsk och dansk medeltid utifrån det medeltida skriftliga källmaterialet. År 1923 gav han ut boken *Necrologium Lundense: Lunds domkyrkas nekrologium*, där han bland annat återgav handskriftens *Consuetudines* i transkriberad form.⁴ I samma tradition presenterade Erik Buus (d. 1988) en textkritisk utgåva, *Consuetudines Lundenses*, och genom den kompletterades Weibulls utgåva på ett tillfredsställande sätt.⁵ Med min egen översättning till svenska i *Lundakanikernas levnadsregler* har texten gjorts tillgänglig för en bredare publik, för var och en som är intresserad.⁶

Även om texten troligen inte togs i bruk förrän tidigast på 1120-talet, vore det fel att påstå något annat än att dess anknytning till föremålet för vårt jubileum – ärkestiftet Lunds upprättande 1103 –

är uppenbart. Faktum är att texten genom sin blotta existens vittnar om att ärkestiftet Lund och hela den nordiska kyrkoprovinsen utgjorde en del av den samtida katolska kultursfären.⁷ Samtidigt måste vi vara medvetna om att texten till sin karaktär är en regeltext. Syftet var att instruera dess hörare och görare i hur de skulle leva och utföra sina dagliga sysslor. Hur receptionen av texten faktiskt såg ut eller vilka uttrycksformer detta tillägnande av texten tog sig är svårare att komma åt. Likväl kan ingen förneka att man genom texten kommer kanikerna nära inpå livet.

I min artikel kommer jag för det första att kort uppehålla mig vid textens tillkomsthistoria. För det andra kommer jag att introducera det sammanhang för vilket texten tillkommit och där den också verkligen och konkret användes – det lundensiska domkapitlet vid 1100-talets början. Avslutningsvis landar vi i själva texten och dess innehåll.

Textens födelse och barndom

Liksom med så mycket annat som rör det tidigmedeltida Norden finns det få fakta att tillgå då man vill rekonstruera det historiska händelseförloppet. Utifrån de historiska fakta vi har och de resultat som tidigare forskning har kunnat presentera ska jag här försöka att teckna en bild av textens födelse och dess barndom i det lundensiska domkapitlet.

Till de saker som vi faktiskt kan veta någonting om hör att lundatexten alls inte är unik. I en tid präglad av starka reformsträvanden kompilerades runt om i den katolska världen dylika texter.⁸ En av frontfigurerna i dessa reformsträvanden var påven Gregorius VII (d. 1085), varför man ofta talar om den gregorianska reformrörelsen. Målet för reformerna var framför allt att gentemot den världsliga makten, alltså kungar och furstar, slå vakt om kyrkans frihet, *libertas ecclesiae*. För att denna frihet alls skulle kunna förvärfvas var det av nöden att kyrkan så att säga »renades» från allt som inte hörde till hennes innersta väsen och hennes primära uppgift. Kyrkan skulle ju enligt aposteln Paulus leva *i världen*, inte

av den. Detta gällde i synnerhet för prästerskap och ordensfolk, som ju med sina liv skulle vara förebilder för gudsfolket. Genom texter som *Consuetudines* uppmanades präster och munkar att vara goda exempel i tro och liv.⁹ Här gavs utförliga instruktioner i hur de skulle leva tillsammans och hur de rätt skulle fira sin gudstjänst – alltså hur de rätt skulle uppfylla sin kallelse. Instruktioner av denna typ existerade i såväl muntlig som skriftlig form. Inte sällan var de hämtade från en annan gemenskap och mer eller mindre bearbetade för just det sammanhang där de skulle fungera.¹⁰

Vad kan vi då veta om just denna text och dess väg till Lund? Alltså: när och hur kom texten till Lund? *Consuetudines* fungerade sida vid sida med den äldre Aachenregeln, men till skillnad från denna finns det fog för att anta att delar av *Consuetudines* tillkom i lundakapitlet självt.¹¹ Till största delen är dock materialet hämtat från annat håll. Danskan Ellen Jørgensen (d. 1948) var den första som påtalade att förebilden för den lundensiska texten var de så kallade Marbachstatuterna. Därifrån har långa avsnitt hämtats. Även spår av andra texter som till exempel Clunyklostrets *Consuetudines* finns, men huvudkällan är Marbachtexten.¹² Andra som arbetat med frågor kring just lundatextens ursprung och väg till Lund är de danska forskarna Bente Ahlers Møller, Merete G. Andersen och Erik Buus.¹³ När det gäller textens tillkomst har flera olika lösningar på såväl dateringen som tillkomstprocessen presenterats. Bland moderna forskare råder oenighet särskilt beträffande den tidpunkt då man anser att texten avfattats och tagits i bruk. Utifrån paleografiska iakttagelser, förlagans datering och andra mer eller mindre starka skäl har man argumenterat för en tillkomst och ett ibruktagande någon gång under perioden 1122–1145.¹⁴ Vad man i stort sett är överens om är dock att lundatexten är den äldsta bevarade varianten av Marbachtexten och att texten tillkommit genom en enda skrivares hand i Lund och för det lundensiska domkapitlet.¹⁵

När högaltaret i Lunds domkyrka invigdes år 1145 antogs officiellt en ny kapitelbok, den så kallade *Liber daticus*.¹⁶ Trots detta upphörde man inte att kopiera in texter i det äldre nekrologiet, utan skrev in dödsnotiser och andra anteckningar i den äldre hand-

skriften under en lång tid framöver. De sista tilläggen i *Necrologium Lundense* dateras till så sent som 1500-talets början.¹⁷

Textens användning: domkapitlet i Lund

En förutsättning för att alls förstå texten är att vi mer exakt placerar in den i sitt sammanhang – domkapitlet i Lund. Frågor som måste besvaras är: Hur fungerade ett medeltida domkapitel? Vad vet vi om det lundensiska domkapitlet? Vad vet vi om tillämpningen av *Consuetudines*?

Vilka funktioner hade det medeltida domkapitlet? Med hänsyn till det utrymme som står till mitt förfogande kommer jag här att endast i mycket grova drag presentera det medeltida domkapitlet. Ett medeltida domkapitel ter sig vid första anblicken mycket likt ett munkkloster. Och visst hade de medeltida domkapitlen och dess medlemmar mycket gemensamt med just klostren: man hade en bestämd uppgift och kallelse i kyrkan, man tillhörde och utgjorde en gemenskap, man avgav löften och man hade texter som fungerade som normativa för hur man skulle leva i sin kallelse. På några punkter skilde sig dock dessa båda institutioner väsentligen åt, även om det på vissa håll fanns så kallade munkkapitel. Den viktigaste skillnaden var att domkapitlets medlemmar, kanikerna, hade rätt till privat egendom. Vidare var de inte nödvändigtvis knutna till en orden. Mycket förenklat kan man säga att domkapitlet var den gemenskap av präster och deras underlydande som levde i anslutning till en domkyrka. Deras uppgift var att där ansvara för alla gudstjänster, det vill säga den dagliga mässan och de sju tidebönerna. Dessutom fungerade kanikerna som biskopens rådgivare och medhjälpare i styrelsen av stiftet. Till denna andra uppgift hörde också att det var kanikerna som under vakans på biskopsstolen förrättade biskopsval. En tredje uppgift var att fungera som utbildningsanstalt för stiftets präster.¹⁸ Exakt hur utbildningen var organiserad i Lund så tidigt som på 1100-talet vet vi dock inte mycket om.¹⁹

Kanikerna i Lund hade alltså till skillnad från munkar rätt till privat egendom och stod därmed också själva för sin försörjning. Hur gick då detta till? Den ekonomiska grunden för domkapitlets existens utgjordes av donationer i form av jord eller annat kapital. I anslutning till dessa donationer inrättades prebenden, jordegendom med tillhörande avkastning reserverad för vissa av kapitlets ämbetsbärare. Det förnämsta ämbetet var prostämbetet. Prosten var gemenskapens föreståndare på samma sätt som abboten eller priorn var klostrets ledare. Andra ämbetsstitlar var dekan, kantor, förvaltare etc. Och det var inte minst genom detta jordinnehav som domkapitlet kom att bli en viktig maktfaktor att räkna med i det medeltida samhället, där jord var den främsta värdemätaren.²⁰

Vidare dömde man själv i spörsmål rörande den egna gemenskapen och rekryterade själv nya medlemmar. Kanikerna hade i mycket stor utsträckning aristokratisk bakgrund, men också bildning var en viktig faktor. Ingen kunde upptas i kapitlet utan att först ha genomgått en viss lämplighetsprövning. Om kandidaten därefter vann brödernas gemensamma »beslut och bifall» tilläts han att avlägga löften om trohet och lydnad gentemot regeln, biskopen, prosten och resten av kapitlet. Också detta med löften påminner oss om klosterlivet. Sammanfattningsvis kan sägas, med textens egna ord, att livet i domkapitlet syftade till ett heligt liv »i enhet och fridens band och hjärtanas endräkt.»²¹

Vad vet vi då om domkapitlet i Lund och dess äldsta historia och utveckling under 1100-talet? Även om den gregorianska reformrörelsens syfte var att vinna frihet åt kyrkan från världslig inblandning så är det ett faktum att upprättandet av ärkesätet Lund var en frukt av en rad danska kungars rent realpolitiska bemödanden. Även tillkomsten och den fortsatta existensen av ett lundensiskt domkapitel var definitivt beroende av just världslig inblandning. Ett biskopskapitel av något slag torde ha tillkommit redan på 1060-talet under stiftets förste biskop, engelsmannen Henrik (d. 1066). Hur ett sådant kapitel kan ha sett ut vet vi dock ingenting om. Under lundastiftets tredje biskop, tysken Ricwal (d. 1089), började Lund arta sig som kyrklig metropol. Då initierades byggandet av den nya domkyrkan

– helgad åt S:t Laurentius – och det första lundensiska domkapitlet inrättades i anslutning till denna.²² Förutsättningen var kung Knut den heliges stora donation av 1085, genom vilken all kunglig jord i Lund tillföll S:t Laurentius och domkapitlet. En kopia av gåvobrevet finns för övrigt bevarad i *Necrologium Lundense*.²³ Donationen innebar inte bara att kapitlet fick resurser i form av jord utan också att kanikerna kom att besitta så kallad immunitet. Denna innebar i första hand ett skattefrikhetsprivilegium vilket garanterade domkapitlet, såsom juridisk person, fullkomlig befrielse från alla offentliga skatter. Genom denna donation gick den danske kungen den kanoniska rätten till mötes.²⁴ Donationerna och eftergifterna till det lundensiska domkapitlet fortsatte. Det kom dock att dröja hundra år innan kanikerna i Lund åter fick ta emot en större dokumenterad donation, denna gång genom Knut VI, samtida med ärkebiskop Absalon (d. 1201).²⁵

Av Ricwal inrättades nio prebenden – exklusive prostämbetet som han reserverade åt sig själv – och som regel antog man Aachenregeln från 816. Under Ricwals efterträdare och tillika Lunds förste ärkebiskop, Ascer (d. 1137), skedde stora förändringar inom det lundensiska domkapitlet. Den nye biskopen gynnade kapitlet stort, bland annat genom att ge det gåvor, som till exempel böcker och liturgiska föremål, men också genom att donera ytterligare jordegendomar. Han utökade sålunda prebendena till tretton. Slutligen var det med all sannolikhet under Ascers tid som man för kapitlet antog tilläggsstatuterna *Consuetudines*.²⁶ Under Ascers efterträdare, ärkebiskop Eskil (d. 1181/82), fortsatte utbyggandet av domkapitlet: prebendernas antal ökade till sexton, ärkediakonaten och skattmästarämbetet infördes. Eskil reformerade också det liturgiska livet.²⁷

Att domkapitlet skulle säga sitt vid biskopsval blev Eskil varse, både vid tillträdet till ärkebiskopsstolen och vid nedläggandet av sitt ämbete. Tidigare hade den danske kungen själv, utan ett regelrätt val, tillsatt biskoparna. Vid biskopsvalet 1137 kom för första gången ett val till stånd i Lund i överensstämmelse med vad regeln föreskrev, då valförsamlingen endast bestod av kapitlets egna medlemmar samt prelater från brödraklostren.²⁸ Trots att

valet denna gång genomförts på 'rätt' sätt och av 'rätt' personer blev det en kungens man, Rig, som kom på förslag. Det kungliga inflytandet var alltså fortfarande starkt. Till sist valdes dock biskop Eskil av Roskilde till Lunds andre ärkebiskop, men inte heller denna gång utan världslig inblandning. Samtidigt som kapitlet hade sagt sitt hade alltså kung och aristokrati fortfarande alltför stort inflytande för att man skulle kunna tala om ett fritt domkapitel.²⁹ När Eskil år 1177 skulle nedlägga sitt ämbete efter över fyrtio år som biskop och ärkebiskop hade läget förändrats. I detta val spelade det nu stärkta lundensiska domkapitlet en helt avgörande roll, till skillnad från 1137. Frågan var alltså vem som skulle efterträda den store Eskil. Eskil själv ivrade för sin brorson Ascer, domprost i Lund. Med menighetens stöd valde dock kanikerna kung Valdemars fosterbror, den inte okände Absalon. Först nekade han att acceptera ämbetet – enligt Saxo var han mycket svårövertalad – men kanikerna framhärjade. Strax därpå sanktionerades också lundakapitlets val genom påvens utnämning av Absalon som Nordens primas. Detta är bara ett exempel på hur det självständiga domkapitlet borde agera enligt den kanoniska rätten och kapitlets regel.³⁰ Uppseendeväckande är ju att ärkebiskop Eskil, själv en gång i tiden ifrågasatt som biskopskandidat och väl förtrogen med regeln och kyrklig praxis, önskade styra valet av sin efterträdare så till den grad som beskrivs i källorna. Vi vet dock att det fanns personliga motsättningar mellan Eskil och Absalon.

Vad vet vi då om tillämpningen av *Consuetudines* i lundakapitlet? Vi kan givetvis aldrig få ett helt tillfredsställande svar på frågan. Genom Erik Buus jämförelse av Marbachtexten och lundatexten kan vi ändå se vilka avsnitt som hämtats direkt ur Marbachföregångaren, vilka som inte gjort det utan har hämtats från annat håll samt vilka avsnitt som har anpassats efter eller utarbetats för de lundensiska förhållandena. Hur skiljer sig då *Consuetudines* generellt från Marbachstatuterna enligt Buus? Fyra saker är tydliga:³¹

- (a) privat egendom är tillåten i lundakapitlet.
- (b) skillnaden mellan kaniker och munkar betonas starkare i lundahandskriften.

(c) i Marbach föreligger en anpassning till den strängare Augustinusregeln, i Lund till den mer liberala Aachenregeln.³²

(d) de instruktioner som i Marbach gäller vid prostval tillämpas i Lund på biskopsväl.

En första slutsats blir att dessa båda kongregationer hade olika karaktär: Marbachstatuterna var avpassade för en gemenskap av så kallade gregorianska reformkaniker, där egendoms-gemenskap var något primärt; lundakapitlet stod däremot i Aachenregelns tradition med privat egendomsrätt och dess funktion var som biskopens kollegium och upprätthållare av katedralens gudstjänstliv.³³

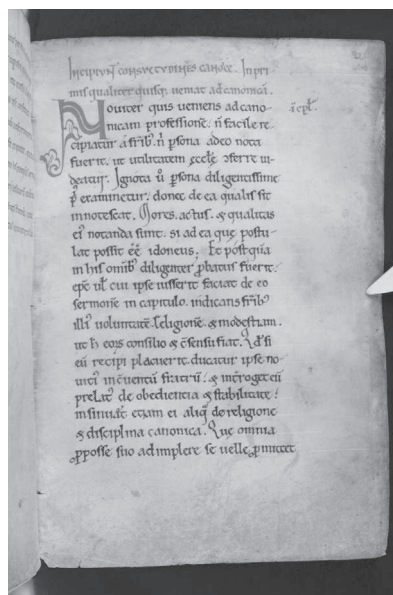
Av detta resonemang följer frågan: Vad har då tillkommit i lundakapitlet självt? Tre saker är tydliga, menar Buus:³⁴

(a) den väl definierade liturgiska ramen – alltså själva gudstjänstordningen – för upptagandet av en ny medlem överensstämmer inte med Marbachtexten.³⁵

(b) textens strikta tematiska disposition, av t.ex. de olika ämbetena, skiljer sig från föregångaren.³⁶

(c) förlagan till lundatextens kapitel 17 om prostval är okänd.

Så kunde det gå till när en relativt spridd text anpassades till nya och lokala förhållanden. I Lund fick man genom denna variant av Marbachtexten ett komplement till den mer övergripande Aachenregeln. I de nya *Consuetudines* behandlades alla de detaljerade instruktioner för det dagliga livet som saknades i den förra.

Inledningen till *Consuetudines Lundenses*, MH 6, fol 92r, Universitetsbiblioteket, Lunds Universitet

Texten: *Consuetudines Lundenses*

Låt oss nu gå till själva texten. *Consuetudines Lundenses* är indelad i 35 kapitel av olika omfång. För att åskådliggöra textens disposition har jag här gjort ett förslag till hur den innehållsligt är uppbyggd:

Kapitel	Innehåll
1–2	<i>Lämplighet, trohet och lydnad.</i> Om upptagandet av en ny broder och om hur man bör leva i enlighet med fädernas exempel och undervisning. ³⁷
<i>Kommentar</i>	Hos den som önskar att leva i enlighet med sin kallelse till kanik är det framför allt tre egenskaper som måste vara framträdande: lämplighet – det vill säga förmågan att leva enligt regeln – trohet och lydnad gentemot regeln och brödernas gemenskap. Därtill kommer löftet om varaktighet. Kaniken förbinder sig att stanna i gemenskapen livet ut. Vägled av de heliga fädernas exempel, till exempel fäderna som citeras i Aachenregeln, och genom ett liv i bön och gudstjänst skall kaniken leva som den Herrens tjänare han lovat att vara.
3–14	<i>Det dagliga livet i samfundet – en vandel Gud till ära:</i> om tidebönerna; bikt och rituell orenhet; litanian och kapitelsamlingen; den klosterliga disciplinen; om allmosor och bön för en avliden broder; högmässa I; kyrkliga inventarier; högmässa II (konsekration); kommunion; ordningen vid måltiden; vesper, kompletorium och kvällssamling; liturgiska kläder. ³⁸
<i>Kommentar</i>	Här ges utförliga instruktioner om hur det dagliga och gemensamma livet i kapitlet skall levas och det framgår också tydligt vad som är kanikernas huvuduppgift: att fira gudstjänst. Några saker bör särskilt kommenteras: (a) <i>Dagordningen för gemenskapen.</i> Varje morgon skall alla samlas till så kallat kapitel. Här skall <i>allt</i> det praktiska som hör det dagliga livet till tas upp till be-

handling och här läser man dagligen högt ur regeln. Hit hör även avsnittet om den gemensamma måltiden, vilken skall äga rum under tystnad och i tacksamhet mot Gud som är alla goda gåvors givare. (b) *Mässan*. Med i detalj reglerade instruktioner om vem som skall göra vad, med vilken vördnad och noggrannhet allt skall utföras och hur allt skall vara ordnat på bästa sätt, märks en tydlig strävan att göra mässan till en återspeglning av den himmelska gudstjänsten. (c) *Tidebönerna*. Tidegårdens betydelse genomsyrar hela texten genom de många antifoner och psaltarpsalmer hämtade ur tidegårdens officium som den innehåller samt genom tidsangivelser som till exempel »efter prim». Också här finns detaljerade beskrivningar, till exempel om vad som gäller på vardagar respektive högtidsdagar. Genom bönerna skall hjärtat och kroppen ödmjukas, utrustad med läsningarna skall kaniken göras redo för det eviga livet och genom meditation över texterna driva det onda på flykt. (d) *Liturgisk klädsel*. Försumlighet i fråga om en rätt liturgisk klädsel kan få vittgående konsekvenser för den ouppmärksamme, till exempel kan han nekas att beröra altaret och ta emot fridshälsningen. (e) *Bikt och rituell orenhet*. Här får vi inblick i medeltida själavårdstradition. Uppfattningen om rituell renhet vilade på gammaltestamentlig tradition. Tankar om att prästen som oren inte kunde fram-bära offret fanns under medeltiden kvar, men trängs undan av moralisk hänsyn.

15 *Välsignelse av resenär*³⁹

Kommentar Detta kapitel kan tyckas lite malplacerat mellan de båda omgivande avsnitten. Här poängteras att en broder genom sina löften har förbundit sig att leva som en Herrens tjänare såväl inom som utanför klostrets murar. Resenären skall alltså dels välsignas i samband

med avfärd respektive återkomst, dels vara föremål för förböner under sin frånvaro. Särskilt intressanta är de resor som nämns i avsnittet, studieresor och vallfärder, vilket vittnar om att sådana förekom, även om vi inte vet i vilken omfattning.

16–23, 27 *Ämbeten*: biskopsval; prostval; dekanen; tvister bland bröder; kantorn; portvakten; förvaltaren; om mottagandet av gästvännen; om infirmarien.⁴⁰

Kommentar Beskrivningarna av de olika ämbeten som bör finnas i samfundet är mycket detaljerade. Särskilt intressant är domkapitlets roll vid ämbetsstillsättningar, framför allt biskopsval och prostval. Till vissa ämbeten hör också uppgifter som för oss kan verka långsökta, till exempel är det portvaktens uppgift att tillverka hostior. I texten ges relativt stort utrymme åt de ämbeten som är karitativa till sin karaktär, som till exempel den broder som betjänar gästvännen och infirmarien som ansvarar för de sjuka. Mitt bland dessa ämbetsbeskrivningar finns ett kapitel där man får utförliga instruktioner om vilket tillvägagångssätt som är det rätta vid tvister mellan bröderna. Orsaken därtill är troligen att det särskilt åligger prost och dekan att medla i sådana tvister.

24–26 *Fotatvättning*: den dagliga fotatvättningen (av de fattiga); skärtorsdagen; den gemensamma fotatvättningen.⁴¹

Kommentar Denna pastorala uppgift skall kanikerna särskilt utföra som ett bud i Kristi efterföljd: främlingar skall de ta emot med en omsorg som vore det Kristus själv de tog emot. Budet att tvätta de fattigas och varandras fötter, åtminstone under fastan och på skärtorsdagen, har de ju tagit emot av Herren själv – han som själv var Herre och Mästare, men likväl tvättade sina lärjungars fötter.

28–35 *Kaniksamfundet, döden och brödragemenskapen*; vid sjukdom och de sjukas smörjelse; dödsbädd; svepning; dödsliturgi och begravning; sjundedag och trettiondedag; böner och själamässa; begravning under fastan etc.; avlidna ur vän- och brödrakloster.⁴²

Kommentar De avslutande åtta kapitlen i *Consuetudines* ägnas åt de spørsmål som har med döden att göra; den sista smörjelsen, beredning av den döde, begravningen, själamässor – allt regleras här i detalj. Döden framstår som något mycket angeläget för alla i domkapitlet: ingen får försumma att vara närvarande kring dödsbädden, alla skall med såväl gemensamma som enskilda böner och psalmer styrka den döende på hans väg mot den eviga saligheten etc. Här omnämns också domkapitlets förbindelse med vän- och brödrakloster. När en broder gått bort skall detta meddelas brödraklostren via brev, så att hans namn kan införas i deras så kallade nekrologium, dödsbok, och han kan få brödragemenskapens förbön. Detsamma gäller för lundakani-kerna då de nås av dödsbud från ett brödrakloster. Till lundakapitlets vän- och brödrakloster hörde bland annat Heligkorskyrkan i Dalby och det väldiga Allhelgonaklostret i Lund.

Exempel: hur man tillverkar hostior (oblatbröd)

Det mest utmärkande för *Consuetudines* är de detaljerade föreskrifterna om hur allt skall skötas. Jag tycker här att det kan vara på sin plats att återge ett kort utdrag ur de instruktioner som ges portvakten i kapitel 21 beträffande tillverkningen av hostior:

Portvakten skall också se till att hostiorna tillverkas med största noggrannhet. Vetet som hostiorna skall tillverkas av måste utväljas korn för korn, hur bra och rent det än är till sin natur. Då vetet har sållats ut skall det tvättas noga

och torkas utspritt på en ren vit duk i solen. Sedan skall det samlas ihop och sparas i en liten säck, och när den knutits ihop skall den anförtros åt någon av klerkerna. Den som bär med sig vetet till kvarnen måste tvätta bägge kvarnstenarna och helt täcka över dem med linnedukar. Han skall själv mala och själv sikta mjölet, och dessförinnan noga skölja sållet. Allt detta skall portvakten bestyra, och han får inte utföra det med hjälp av andra än klerker. Men skulle det bli nödvändigt får han ta med sig två eller tre ur de yngre brödernas skara som kan hjälpa honom med att ringa i klockan, bära eld, ställa i ordning lamporna och med allt annat som måste skötas i kyrkan.⁴³

En kort kommentar. Viktigt att notera är att *endast* klerker – alltså personer som är ordinerade – får handha själva tillverkningen av hostior. Så noga är det med den saken. Några yngre bröder kan dock få assistera portvakten med annat, men alltså *inte* handha det som skall förvandlas till Kristi kropp i mässan.

Sammanfattning

Mycket, mycket mer skulle självklart kunna sägas om den för oss unika lundatexten *Consuetudines Lundenses* och domkapitlet i Lund vid 1100-talets början. Jag väljer dock att stanna här och hänvisar den intresserade till vidare läsning av hela texten i min bok *Lundakantikernas levnadsregler*. Jag uppmanar också var och en som inte redan har gjort det att logga in i det digitala handskriftsbiblioteket och virtuellt beskåda och läsa handskriften.

Det kyrkliga Lund som metropol var en realitet vid 1100-talets början. Men det är först genom bevarat och samtida material som vi verkligen kan bilda oss en uppfattning om hur man levde, även om vi aldrig kan fånga hela sanningen. För en medeltidshistoriker är bevarad text något mycket dyrbart och det är en förmån att få dela med sig av en text, *Consuetudines Lundenses*, som hittills inte direkt har blivit överexploaterad.

Fotnoter

1. *St. Laurentius Digital Manuscript Library*, se <http://laurentius.lub.lu.se/> (2004-02-10).
2. LUB, Mh 6.
3. I handskriften kallas texten *Consuetudines canonicæ*.
4. *Necrologium Lundense: Lunds domkyrkas nekrologium*, utg. Lauritz Weibull. Lund 1923 (*Monumenta Scaniae Historica*).
5. *Consuetudines Lundenses. Statutter for kannikesamfundet i Lund c. 1123*, utg. Erik Buus. Köpenhamn: Det danske sprog- og litteraturselskab 1978.
6. *Lundakanikernas levnadsregler. Aachenregeln och Consuetudines canonicæ*. Översättning från latinet med inledning och noter av Anna Minara Ciardi. Lund: Lunds Universitets Kyrkohistoriska Arkiv (LUKA) 2003.
7. Se t.ex. Ellen Jørgensen, *Fremmed indflydelse under den danske kirkes tidligste udvikling*. Köpenhamn: Det Kongelige Danske videnskabers selskab 1908; Anthony Perron, *Rome and Lund, 1178–1274: A study in the church history of a medieval fringe*, vol. 1. Otryckt avh., University of Chicago, Chicago, Ill. 2002 (University Microfilms International/ProQuest Information and Learning Company, Ann Arbor, Mich.).
8. Se t.ex. Josef Siegwart, »Einleitung» i *Die Consuetudines des Augustiner-Chorherrenstiftes Marbach im Elsass (12. Jahrhundert)*, utg. Josef Siegwart. Freiburg: Universitätsverlag 1965 (*Spicilegium Friburgense*, 10); Stefan Weinfurter, »Einleitung» i *Consuetudines canonicorum regularium Springirsbacenses-Rodenses*, utg. Stefan Weinfurter. Turnhout: Brepols 1978 (*Corpus christianorum. Continuatio mediævalis*, 48).
9. Jfr Martin Schwarz Lausten, *Danmarks kirkehistorie*. Köpenhamn: Gyldendal 1983, s. 28–29; *Consuetudines Lundenses*, s. 31–32, 39. Om Gregorius VII och den gregorianska reformrörelsen, se H. E. J. Cowdrey, *Pope Gregory VII 1073–1085*. Oxford: Clarendon Press 1998, särskilt kap. 8.
10. Jfr Jørgensen 1908, s. 137; *Necrologium Lundense*, s. xiii; Toni Schmid, »Beiträge zur mittelalterlichen Kultleben» i *Ephemerides Liturgicæ* 58 (1944), s. 50–87; Siegwart 1965; Weinfurter 1978.
11. *Necrologium Lundense*, s. xiii–xiv.
12. Jørgensen 1908, s. 137, 146–147.
13. Merete G. Andersen, »The Consuetudines canonicæ of Lund» i *Scandia* 67:1 (2001), s. 31–39; Bente Ahlers Møller & Erik Buus, *Herre – vasker du mine fødder? Mandatumliturgien i Marbach og Lund. Studier i håndskriftet Necrologium Lundense (o. 1130)*. Köpenhamn: Museum Tusulanums Forlag 1987.
14. Ahlers Møller & Buus: ca. 1130, Ahlers Møller & Buus 1987, s. 94; Andersen: första delen av 1130-talet, Andersen 2001, s. 33–34; Siegwart: 1140/45, Siegwart 1965, s. 89; Weibull: möjligen före 1123, säkert före december 1136, *Necrologium Lundense*, s. xiv–xv. Jag ansluter mig tillsvidare till en tidigare datering av *Consuetudines Lundenses* till senast år 1130, då jag menar att de argument som framförts för en senare datering alls inte är övertygande.

15. En avvikande uppfattning möter hos Toni Schmid respektive Josef Siegwart, som båda menar att *Consuetudines* inte har tillkommit för lundakapitlet utan för augustinkonventet vid Heligkorskyrkan i Dalby, se Schmid 1944, s. 54; Siegwart 1965, s. 89.
16. *Liber daticus Lundensis vetustior* (LUB Mh 7) i *Lunde Domkapitels Gavebøger*, utg. C. Weeke. Köpenhamn: Selskabet for udgivelse af kilder til dansk historie 1973 (1884–1889), s. 1–324.
17. Se http://laurentius.lub.lu.se/volumes/Mh_6/ (2004-02-10).
18. Se t.ex. Jakob Balling & Poul Georg Lindhardt, *Den nordiske kirkes historie*. Köpenhamn: Nyt nordisk forlag 1979 (1945); Lausten 1983; *Sveriges kyrkohistoria, bd 1: Missionstid och tidig medeltid*, red. Bertil Nilsson. Stockholm 1998; Lauritz Weibull, *Skånes kyrka: från älsta tid till Jakob Erlandsens död 1274*. Köpenhamn: Rosenkilde og Bagger 1946.
19. Se t.ex. Lausten 1983, s. 84–86; Bror Olsson, »Katedralskola» i *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid*, bd 8, red. John Granlund. Köpenhamn: Rosenkilde og Bagger 1981, sp. 347–349.
20. Se t.ex. Lausten 1983, s. 86; Weibull 1946, s. 28, 31–32.
21. »in unitate et vinculo pacis et unanimiter cordium», *Consuetudines Lundenses*, kap. 6.
22. Weibull 1946, s. 23–28.
23. I svensk översättning av Birger Bergh i *Gävobrevet 1085. Föredrag och diskussioner vid Symposium kring Knut den heliges gåvobrev 1085 och den tidiga medeltidens nordiska samhälle*, red. Sten Skansjö & Hans Sundström. Lund: Lund University Press 1988, s. 16–17.
24. Balling & Lindhardt 1979, s. 17, 74; Lausten 1983, s. 32.
25. Weibull 1946, s. 140.
26. Weibull 1946, s. 45–48.
27. Weibull 1946, s. 75.
28. Om biskopsvalet, se *Consuetudines Lundenses*, kap. 16.
29. Weibull 1946, s. 67–68.
30. Saxo Grammaticus, *Saxonis Gesta Danorum*, utg. J. Olrik & H. Ræder, bd. 1. Köpenhamn 1931, lib. 14, cap. LV:2–17, s. 512–517. I dansk översättning av Peter Zeeberg, *Saxos Danmarkshistorie*. Köpenhamn: Gads Forlag 2000, s. 800–806; Lausten 1983, s. 48–49; Weibull 1946, s. 135–136.
31. *Consuetudines Lundenses*, s. 36–40.
32. Omnämmandet av Augustinus namn i Marbach vittnade om att man tillhörde de s.k. gregorianska reformkanikerna och alltså förespråkade total egendomsgemenskap, menar Buus.
33. *Consuetudines Lundenses*, s. 33–34.
34. *Consuetudines Lundenses*, s. 42–44.
35. Jfr Weinfurter 1978, s. xi–xiv.
36. Jfr nedan not 40.
37. *Lundakanikernas levnadsregler*, s. 59–60.
38. *Lundakanikernas levnadsregler*, s. 60–70.

39. *Lundakanikernas levnadsregler*, s. 70.
40. *Lundakanikernas levnadsregler*, s. 71–77, 80.
41. *Lundakanikernas levnadsregler*, s. 77–80.
42. *Lundakanikernas levnadsregler*, s. 80–86.
43. *Lundakanikernas levnadsregler*, s. 76 §117–120.

Bibliografi

- Ahlers Møller, Bente & Buus, Erik, *Herre – vasker du mine fødder? Mandatumliturgien i Marbach og Lund*. Studier i håndskriftet Necrologium Lundense (o. 1130). Köpenhamn: Museum Tusulanums Forlag 1987
- Andersen, Merete G., »The Consuetudines canonice of Lund» i *Scandia* 67:1 (2001), s. 31–39
- Balling, Jakob & Lindhardt, Poul Georg, *Den nordiske kirkes historie*. Köpenhamn: Nyt nordisk forlag 1979 (1945)
- Consuetudines canonicae*, LUB, Mh 6, fol. 92r–123v, http://laurentius.lub.lu.se/volumes/Mh_6/ (2004-02-10)
- Consuetudines canonicorum regularium Springirsbacenses-Rodenses*, utg. Stefan Weinfurter. Turnhout: Brepols 1978 (*Corpus Christianorum. Continuatio mediaevalis*, 48)
- Consuetudines Lundenses. Statutter for kanikkensamfundet i Lund c. 1123*, utg. Erik Buus. Köpenhamn: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab 1978
- Cowdrey, H. E. J., *Pope Gregory VII 1073–1085*. Oxford: Clarendon Press 1998
- Die Consuetudines des Augustiner-Chorherrenstiftes Marbach im Elsass (12. Jahrhundert)*, utg. Josef Siegwart. Freiburg: Universitätsverlag 1965 (*Spicilegium Friburgense*, 10)
- Gåvobrevet 1085: föredrag och diskussioner vid symposium kring Knut den heliges gåvobrev 1085 och den tidiga medeltidens nordiska samhälle*, red. Sten Skansjö & Hans Sundström. Lund: Lund University Press 1988
- Jørgensen, Ellen, *Fremmed indflytelse under den danske kirkes tidligste udvikling*. Köpenhamn: Det Kongelige Danske videnskabers selskab 1908
- Lausten, Martin Schwarz, *Danmarks kirkehistorie*. Köpenhamn: Gyldendal 1983
- Liber daticus Lundensis vetustior i Lunde Domkapitels Gavebøger*, utg. C. Weeke. Köpenhamn: Selskabet for udgivelse af kilder til dansk historie 1973 (1884–1889), s. 1–324
- Lundakanikernas levnadsregler. Aachenregeln och Consuetudines canonicae*. Översättning från latinet med inledning och noter av Anna Minara Ciardi. Lund: Lunds Universitets Kyrkohistoriska Arkiv (LUKA) 2003

- Necrologium Lundense: Lunds domkyrkas nekrologium*, utg. Lauritz Weibull. Lund 1923 (*Monumenta Scaniae Historica*)
- Olsson, Bror, »Katedralskola» i *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid*, bd. 8, red. John Granlund. Köpenhamn: Rosenkilde og Bagger 1981, sp. 347–349
- Perron, Anthony, *Rome and Lund, 1178–1274: A study in the church history of a medieval fringe*, vol. 1. Otryckt avh., University of Chicago, Chicago, Ill. 2002 (University Microfilms International/ProQuest Information and Learning Company, Ann Arbor, Mich.)
- Piltz, Anders, *Medeltidens lärda värld*. Skellefteå: Norma 1998 (1978)
- Saxo Grammaticus, *Saxonis Gesta Danorum*, utg. J. Olrik & H. Ræder, bd 1. Köpenhamn 1931
- Saxos Danmarkshistorie*, övers. Peter Zeeberg. Köpenhamn: Gads Forlag 2000
- Schmid, Toni, »Beiträge zur mittelalterlichen Kulturen» i *Ephemerides Liturgicae* 58 (1944), s. 50–87
- St. Laurentius Digital Manuscript Library*, <http://laurentius.lub.lu.se/> (2004-02-10)
- Sveriges kyrkohistoria, bd 1: Missionstid och tidig medeltid*, red. Bertil Nilsson. Stockholm 1998
- Weibull, Lauritz, *Skånes kyrka: från älsta tid till Jacob Erlandsens död 1274*. Köpenhamn: Rosenkilde og Bagger 1946